

Boshlang'ich sinflarda “Sifat so’z turkumi”ni o’qitishda qo’llaniladigan zamonaviy ta’lim metodlari

Eshqobilova O’g’iloy Nurmatovna

Kitob tumani 12-sonli maktabning
boshlang’ich sinf o’qituvchisi

Aliqulova Nafisa Axmadovna

Kitob tumani 12-sonli maktabning
boshlang’ich sinf o’qituvchisi

Muhammadiyeva Manzura Qarshiyevna

Kitob tumani 12-sonli maktabning
boshlang’ich sinf o’qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy ta’lim berish jarayonida Ona tili fanining “Sifat so’z turkumi” ni o’qitishda qo’llanadigan ta’lim texnologiyalari va boshlang’ich sinflarda bu turkumni qanday o’qitish, o’quvchi ongiga qanday singdirish haqida ma’lumot beriladi. Mazkur maqola umumta’lim maktablarining boshlang’ich sinf ona tili darslarida foydalanish uchun manba bo’lib xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: zamonaviy ta’lim texnologiyalar, sifat so’z turkumi, “Ha yoki yo’q”, “Ortiqchasini top” o’yinlari, “Senkveyn”, “Klaster”, “Eyler-Venn diagrammasi” metodlari.

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda, raqamli texnologiyalar asrida ta’lim tizimini tubdan o’zgartirishni talab etmoqda. Maktab ta’limida eski qotib qolgan faqat o’quvchilarni nazariy jihatdan qoidalarni yodlatish yo’naltirilgan ta’limdan voz kechib, balki o’quvchilarni kompleks vazifalarni hal qilishga, bilimlar, mantiq, tahlil, mushohadaga

tayangan holda tanqidiy fikrlashga, fikr-mulohazalarni shakllantirib, qaror qabul qilishga, ijodiy fikrlashga, insonlar bilan hamkorlik qilish, jamoada ishlash, o'zining va boshqalarning emotsiyalarini (his-tuyg'ularini) to'g'ri baholashga, ularni boshqarishni, emotsional intellektga ega bo'lishni, diqqatni bir vazifadan boshqasiga tez qarata olishga, moslashuvchan bo'lishga orgatishni talab etadi. Zamonaviy ta'lim dunyodagi tinimsiz o'zgarishlarga ko'nikkan, turli muammo va to'siqlarga tayyor turadigan professionallarning yangi avlodini shakllantirmoqda. Bunday ta'lim o'quvchilarni nafaqat amaliy ko'nikmalar bilan, balki o'quvchilarga bugungi kunda zarur bo'lgan zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradigan o'quv texnikalari bilan ta'minlaydi.

“Sifat so'z turkumi”ni o'qitish innovatsion texnologiya asosida tashkil qilinganda, asosan o'quvchilarda hamkorlikda, jamoada, juftliklarda ishlash ko'nikmasi shakllanadi, umumiy vazifalar yechimini topishda bir-birlariga ko'mak beradilar, o'quvchilarda ijodiy va mustaqil firlash malakalari tarkib topadi, o'quvchilar o'z ishlari natijasida o'qishga, ta'lim olishga shaxsan mas'ullikni his qiladilar

Sifatni o'rganish tizimi materialni leksik va grammatik tomondan izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni ko'zda tutadi. O'quvchilar 1- va 2-sinfda sifatning leksik ma'nosini kuzatadilar, sifatga *qanday?*, *qanaqa?* so'rog'ini berishga o'rganadilar; 3-sinfda sifat so'z turkumi sifatida o'rganiladi; 4-sinfda ilgari o'rganilganlar takrorlanib, grammatik materialga bog'liq holda *qip-qizil*, *yam-yashil* kabi ortirma darajadagi (atama aytilmaydi) sifatlarning yozilishi o'rgatiladi. Ona tili va o'qish darslarida o'quvchilar nutqi yangi-yangi sifatlar bilan boyitiladi, ularga oldindan ma'lum bo'lgan sifatlarning ma'nosiga aniqlik kiritiladi. Sifatni o'rganish metodikasi uning lingvistik xususiyatlariga asoslanadi. Sifat predmetning belgisi (rangi, hajmi, shakli va ko'rinishi, maza-ta'mi, xarakter-xususiyati, hidi, vazni, o'rin va paytga munosabati) ni bildiradi. Sifatning leksik ma'nosi uni ot bilan bog'liq holda o'rganishni talab qiladi. Sifatni tushunish uchun 1-sinfdanoq o'quvchilar e'tibori sifatning otga bog'lanishini aniqlashga qaratiladi. O'quvchilar predmetning belgisini

aytadilar, ularda so'roq yordamida gapda so'zlarning bog'lanishini aniqlash ko'nikmasi o'stiriladi, ya'ni ular gapdagi sifat va otdan tuzilgan so'z birikmasini ajratadilar (atama aytilmaydi). Keyingi sinflarda bu bog'liqlik aniqlashtiriladi. Shunday qilib, sifatning semantik-grammatik xususiyatlari sifat ustida ishlashni leksik va grammatik (morfologik va sintaktik) yo'nalishda olib borishni talab etadi.

Boshlang'ich sinflarda „Sifat“ mavzusi quyidagi izchillikda o'rganiladi:

Birinchi bosqich. Sifat bilan dastlabki tanishtirish (1-, 2-sinf) bu bosqichda sifat so'z turkumi (atamasiz) dastlabki tanishtirish sifatning leksik ma'nosi va so'roqlari ustida kuzatish o'tkazishdan boshlanadi.

Predmetning belgilari xilma-xil bo'lib, uni rangi, mazasi, shakli, xil-xususiyatlari tomonidan tavsiflaydi. Shunday ekan, sifat tushunchasini shakllantirish uchun uning ma'nolarini aniqlash talab etiladi. O'qituvchi predmetni yoki uning rasmini ko'rsatadi, o'quvchilar uning belgilarini aytadilar va yozadilar. Masalan, (*qanday?*) olma — *qizil, shirin, yumaloq olma*; (*qanday?*) ip — *uzun, ko'k ip*. Albatta, suhbat asosida o'quvchilar olma, ip so'zlari *nima?* so'rog'iga javob bo'lib, predmet nomini bildirishi, *qizil, shirin, yumaloq* kabi so'zlar *qanday?* so'rog'iga javob bo'lib, predmetning belgisi (rangi, mazasi, shakli)ni bildirishni aytadilar O'qituvchi atrofimizni o'rab olgan predmetlarning o'z belgilari borligini, ular bir-biridan shu belgilar bilan farqlanishini yana bir-ikki misol bilan tushuntiradi (*Qanday?* daraxt

— *Katta, chiroyli, sershox, ko'k 'm-ko'k daraxt. Qanaqa? shkaf — Oynali, baland shkaf*).

Xulosa chiqariladi: *qanday?*, *qanaqa?* so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar predmet belgisini bildiradi. O'quvchilar belgi bildirgan bunday so'zlarning nutqimizdagi ahamiyatini anglashlari uchun sifat ko'p uchraydigan matn tanlanib, avval sifatlarini tushirib qoldirib, so'ngra sifatleri bilan o'qib beriladi va mazmuni taqqoslab ko'rsatiladi. Predmetni aniq tasvirlash uchun uning belgisini bildiradigan so'zlardan foydalanilgani tushuntiriladi. Bu darslarda ko'rgazma vositalar (predmetlar, predmet rasmlari, sujetli rasmlar)dan keng foydalaniladi. O'quvchilar *qanday?*, *qanaqa?*so'roqlariga javob bo'lgan (predmet belgisini

bildirgan) so'zlarni o'zlashtirishlari uchun mashqning quyidagi turlari samarali hisoblanadi:

- 1) so'roq yordamida predmetning belgisini bildirgan so'zlarni tanlash;
- 2) aralash berilgan so'zlardan gap tuzish;
- 3) matndan *kim?* yoki *nima?* so'rog'iga javob bo'lgan so'zni va unga bog'langan *qanday?* va *qanaqa?* so'rog'iga javob bo'lgan so'zni tanlab (so'z birikmasini topib) aytish va yozish;
- 4) tayanch so'zlar va rasm asosida gap yoki kichik hikoya tuzish.

Bu bosqichda darslarda “Ortiqchasini top” o'yini, “Senkveyn metodini qo'llaganda yaxshi samara beradi. Masalan, o'qituvchi kitob, oq, katta, chiroyli qizil kabi so'zlarni aytadi, o'quvchilar esa ortiqchasini topadi. O'quvchilarda bu jarayon ularning tanqidiy fikrlashini va nutqini o'stirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi bosqich. Sifat haqida tushuncha berish (3-sinf);

Ikkinchi bosqichda asosan ikki vazifa: „Sifat“ tushunchasini shakllantirish hamda o'quvchilar nutqini yangi sifatlar bilan boyitib borish, fikmi aniq ifodalash uchun mazmunga mos sifatlardan nutqda o'rinli foydalanish ko'nikmasini o'stirish hal qilinadi.

„Sifat“ tushunchasini shakllantirish o'quvchilarning „predmet belgisi“ degan umumlashtirilgan kategoriyani o'zlashtirish darajasiga bevosita bog'liq. Shu maqsadda rang, maza, shakl, hajm, xil-xususiyyat bildiradigan so'zlar guruhlanadi va shu so'zlarning xususiyatlari umumlashtiriladi. Sifatning leksik ma'nosi bilan birga uning xarakterli grammatik xususiyatlari ham qayd etiladi. Sifatlarning xususiyatlarini umumlashtirish asosida o'quvchilar uning so'z turkumi sifatidagi o'ziga xos ko'rsatkichlarini ajratadilar:

- a) predmet belgisini bildiradi,
- b) *qanday?* yoki *qanaqa?* so'rog'iga javob bo'ladi, d) gapda otga bog'lanib, shu ot bilan so'z birikmasi hosil qiladi, ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi.

Bu sinfda og'zaki va yozma ijodiy ishlar (maktab bog'i yoki parka ekskursiya vaqtida kuzatilgan daraxt, qushlar, hayvonlarni tasvirlab kichik hikoya tuzish kabilar)ga katta o'rin beriladi. O'quvchilarning sifatning leksik ma'nosi haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirish va predmetni har tomonlama tasvirlash malakasini o'stirish uchun:

1) berilgan predmetlarning rangi, mazasi, shakli, xususiyatini ifodalaydigan sifatlar tanlash va yozish: *Qanday?* shaftoli

— *Shirin, suvli, tuksiz shaftoli. Qanday?* kitob *Qalin, qiziqarli kitob;*

2) berilgan belgilariga qarab qaysi hayvon ekanini aniqlash: *Tikanli, kichkina, foydali ...* (tipratikan). *Ehtiyotkor, ayyor, yovvoyi ...* (tulki);

3) predmetlarning belgisiga qarab topishmoqlarning javobini aytish kabi mashqlardan foydalanish mumkin.

Sifatning nutqimizdagi, fikrni aniq va tushunarli ifolashdagi o'rnini puxta o'zlashtirishga erishish uchun ma'nodosh va zid ma'noli sifatlar ustida ishlash, o'qish darslarida sifatning o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishini kuzatish maqsadga muvofiq. Sifatni o'rganish jarayonida so'z yasashga oid mashqlarni muntazam o'tkazib borish o'quvchilarda u yoki bu so'z turkumini yasash uchun so'z yasovchi qo'shimchalardan ongli foydalanish malakasini shakllantiradi.

Bu bosqichda "Klaster", "Eyler Venn" diagrammasidan foydalanilsa, o'quvchilarning darslarga qiziqishi yanada ortadi. Masalan, o'qituvchi qanday? So'rog'iga javob bo'luvchi so'zlarni so'roq ostiga birlashtirib shingil hosil qiling kabi topshiriqlarni beradi.

Uchinchi bosqich. Shu grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim sifatlarning yozilishini o'zlashtirish (4-sinf).

Uchinchi bosqichda sifat haqidagi bilimlarni takomillashtirish, og'zaki va yozma nutqda sifatlardan aniq, o'rinli foydalanish ko'nikmasini o'stirish bilan bog'liq holda -roq qo'shimchasi bilan qo'llangan sifatlarni va *ko'm-ko'k, yam-yashil* kabi sifatlarni to'g'ri yozish malakasi shakllantiriladi. Ish mazmuni shu vazifalarni bajarishga qarab belgilanadi va o'quvchilar nutqini o'stirishga qaratiladi. Nazariy ma'lumotlarga asoslanib: matnda

berilgan otlaming belgilarini ifodalaydigan sifatlarni tanlab qo'yish, gapda sifat bog'langan otni (so'z birikmasini) aniqlab yozish; otga mos sifatlar tanlab predmetni tasvirlash, berilgan sifatlar yoki so'z birikmasi bilan gap tuzish kabi mashqlardan foydalaniladi. Mashq materialini tanlashda *-roq* qo'shimchasi bilan qo'llangan *yaxshiroq*, *aqlliroq* kabi, shuningdek, *tip-tiniq*, *sap-sariq* kabi sifatlar ko'proq bo'lishiga e'tibor beriladi. O'quvchilarning mustaqilligi osha brogan sayin mashq topshiriqlari ham asta-sekin murakkablashtira boriladi. Shunday qilib, sifatni o'zlashtirishda uni ot bilan o'zaro bog'liq holda o'rganishga asoslaniladi.

Bu bosqichda "Ya yoki yo'q" o'yinidan foydalanganda o'quvchilarga mavzu haqidagi fikrlarini xulosalashga va o'quvchilar ongiga tez singishiga, ularni kundalik faoliyatga qo'llashga o'rgatadi

t/r	Savollar	Ha	Yo'q
1.	Sifat shaxs va narsalar nomini bildiradi		+
2.	Sifat qanday? Qanaqa? So'roqlariga javob bo'ladi.	+	
3.	Sifat yasovchi qo'shimchalarga –q kiradi	+	
4.	-chi, -loq, -dosh qo'shimchalari shaxs ma'nosini bildiradi	+	
5.	-zor, -loq, -dosh qo'shimchalari o'rin-joy ma'nosini bildiradi.	+	

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X. G'ulomova, Sh.Yol'dosheva, Sh.Sariyev Ona tili o'qitish metodikasi.. Toshkent "NOSHIR" nashriyoti. 2009 y
2. "Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi" dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi.Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Ta'limni rivojlantirish ilmiy metodika markazi.A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish ilmiy tadqiqot instituti. Toshkent 2023

3. Ona tili darsligi. 4-sinf

4. Ahmedov M., Ibragimov P., Abdurahmonova N., Jumayev M.E. Birinchi sinf matematika darsligida metodik qo'llanma. T.: "Uzinkomsentr", 2003.

5. Bikboyeva N.U va boshqalar. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi (Pedagogika bilim yurti talabalari uchun o'quv qo'llanma). T.: "O'qituvchi", 1996.